

lennének; a tagországoknak az információkereső nyelvek rendszerének létrehozásában szerzett tapasztalatainak kicserélése, bizonyos nyelvi kérdésekben egyeztetett döntések előkészítése, megfelelő módszertani anyagok és normatív jellegű dokumentumok jóváhagyása.

Hasznos lenne egy gyűjteményt kialakítani módszertani anyagokból, tézauruszokból, normatív, tájékoztató és technológiai dokumentumokból, táblázatokból, indexelési szabályokból, majd a bázis alapján információ-ellátást biztosítani az érdekeltek körében.

Finnország tudományos könyvtárainak és szolgáltatásainak rendszere

Esko HÄKLI - Elin TÖRNUDD

Naucsñue biblioteki i informacionnaja szluzsba
Finljandii. Finszkij Szovet naucsnoj informacii i
naucsñuh bibliotek. Helsinki, 1974. 36 p. A kiad-
ványt SONNEVEND Péter ismertette.

Az utóbbi években már szünőben van a szakkönyvtárak és tájékoztatói szervek elkülönülése. A közös tevékenységi terület mellett ez a folyamat is indokolja az együttes tárgyalást.

A finn szakkönyvtárügyben igen nagy jelentősége van a felsőoktatásnak. Az 1966-ban hozott felsőoktatási törvény értelmében 15 év alatt megduplázódik a hallgatók-oktatók száma (a 17 intézményben 1964-ben 40, 1972-ben 65, 1981-ben várhatóan 82 ezer személy tanul vagy oktat - miközben az ország lakossága 4,6 millió).

A 450 finn tudományos könyvtár együtt 10 milliós állománnyal rendelkezik. A legutóbbi évtizedben az állomány 70, a személyzet 100, a ráfordítás pedig 450 százalékkal emelkedett. Kivétel nélkül minden könyvtár valamilyen fenntartó intézmény részét képezi. Leggyakoribb az egyetemi vagy tanszéki (intézeti) alárendeltség, a más jellegű fenntartókra csupán a könyvtárak 20-30 százaléka jut. Ennek oka az a közelmúltig érvényes jelenség, hogy a tudományos kutatás - az alkalmazott jellegű kivételével - a felsőoktatás bázisán folyt. A könyvtárak mintegy 80 százaléka az állami költségvetés alapján működik. 1974-ben is magán-egyetemként működik a turkui Åbo Akademi, illetve könyvtára, a többi magántulajdonú szakkönyvtár általában ipari és kereskedelmi cégekhez tartozik.

Finnországban a tudomány, felsőoktatás és művelődés egy főhatóság, a Művelődésügyi Minisztérium (MM) irányítása alá tartozik. Az MM egyben tehát a tudományos könyvtárügy legfelső szerve is (az operatív irányítás a felsőoktatási intézmények illetve az egyéb fenntartók feladata). Az irányítás funkciói közül különösen a tervezés vált jelentőssé a 60-as években. A korábbi elkülönült - tudományos könyvtári, illetve tudományos tájékoztatói - tanácsadó szervek összevonásával 1972 októberétől a TINFO (Finn Tudományos Tájékoztatói és Szakkönyvtári Tanács) biztosítja az MM-nek

a döntések előkészítéséhez szükséges szakmai háttérrel. A Tanácsnak 16 tagja van, a megbízások három évre szólnak. Feladatai: áttekintést nyújtani a tájékoztatásügy kül- és belföldi fejleményeiről, fejlesztési javaslatok kidolgozása és betervezése, véleményezés állami és más szervezetek, nemzetközi kapcsolatok ápolása. Állandó titkársága a Helsinki Egyetemi Könyvtárban működik.

A 60-as évek végén az állománygyarapítás összehangolásával foglalkozó elemzés vetette fel, hogy a központi könyvtárak országos hálózatának létrehozására kell törekedni. Ez egyrészt az összbeszerzés 90 %-át kitevő külföldi anyag racionálisabb elosztását, másrészt a tudományáganként (csoportonként) decentralizált tájékoztatási rendszer alközpontjainak kiépítését segítené elő. 1972 végén az Államtanács határozatot hozott a központi könyvtárak kialakításáról, funkcióiról. A létrejövő komplex hálózat egységei már létező intézmények lesznek, amelyek most új feladatokat és lehetőségeket kapnak. Az új tájékoztatásügyi jelenségek is ebbe a könyvtár-centrikus irányba ösztönöznek: nem elég, ha az automatizált információellátás például csak a bibliográfiai adatok szintjéig tudja kielégíteni az igényeket, s maga a dokumentum hiányzik.

A KÖNYVTÁRI-INFORMÁCIÓS ELLÁTÁS DECENTRALIZÁLT RENDSZERE

Az országos feladatok jelentős része a Helsinki Egyetemi Könyvtárra hárul: kötelezpéldányok gyűjtése és elosztása, a nemzeti bibliográfia gondozása, központi katalógusok szerkesztése a külföldi beszerzésekről, a nemzeti irodalom archiválás őrzése, Finnország ujságjainak mikrofilmezése, a folyóiratok országos lelőhelyjegyzéke, 1971-től ISBN- és 1973 őszétől ISDS-állomás.

A nemzeti bibliográfia munkálataiban közreműködik a Parlamenti és a Turku Egyetemi Könyvtár. A nemzeti szakbibliográfiákat főként a tudományos egyesületek kezdeményezik és adják ki.

A nemzetközi kiadványcserre nincs egy intézményhez központosítva. A tudományos kiadványok terén a Tudományos Egyesületek Könyvtára, a hivatalos kiadványoknál a Parlamenti Könyvtár, finn-szovjet relációban a Finn-Szovjet Kulturális Kapcsolatok Intézete visz vezető szerepet, egyébként a könyvtárak közvetlen kapcsolatokat ápolnak külföldi partnerekkel.

Központi tervező-fejlesztő intézet nincs Finnországban, az ilyen jellegű munka a TINFO mellett működő egyes szakbizottságokra, illetve magukra a könyvtárakra hárul. Alapkutatás a Tamperei Egyetem Könyvtártudományi és Informatikai Tanszékén folyik. A szabványosításért országosan a Finn Szabványosítási Szövetség felelős, könyvtári-tájékoztatási szabványok előkészítését a Könyvtáros Egyesület végzi. Ez az egyesület gondozza az osztályozási problémákat, valamint az anyagi hozzájárulásával működő, jogilag is elismert tanfolyamain gyakorlati szakembereket képez, s a Tudományos Könyvtárosok Egyesületével közösen SIGNUM címen folyóiratot ad ki. A Tudományos Könyvtárosok Egyesülete ezen túl továbbképző tanfolyamok szervezésével járul hozzá a szakoktatáshoz, amelynek felső szinten a Tamperei Egyetem, illetve svéd nyelven a helsinki Társadalomtudományi Főiskola a bázisa.

A könyvtárközi kölcsönzés országos rendszere igen jól működik. Fontosságát aláhuzza az a tény, hogy a teljes könyvtári bázis 60 %-a Helsinkiben s összesen 90 %-a a Dél-Finnországban található, s így az északabbra fekvő területek, közelmultban létesített felsőoktatási intézményeikkel, igen rá vannak szorulva erre a szolgáltatásra. Alapelv az, hogy kényszerpályáktól mentesen az igénylést egyenesen - és többnyire telexen - oda irányítják, ahol a dokumentum feltehetően megvan. A nemzetközi kölcsönzésben a kéréseket hagyományosan a skandináv országokba irányítják, az utóbbi időkben erősen felfutott a British Library Lendin Division (volt NLL) igénybevétele.

A közelmultban megkezdődött a decentralizált tudományos tájékoztatási rendszer konkrét tervezése. Az egyes alrendszerek csúcán a kijelölt központi könyvtárak állnak, amelyek a szakterület más intézményeire támaszkodnak. Fejlesztési tervvel rendelkeznek már a műszaki tudományok, de továbbmenően a pszichológiai, a pedagógiai és az élettudományok (biológia + orvostudomány) terén is. Előkészítő elemzést folytattak a társadalomtudományok információellátásáról, s 1974-ben készül el a természettudományokkal foglalkozó fejlesztési terv.

A műszaki-tudományos tájékoztatási hálózat terve modellként is szolgál a továbbiak számára. Az 1969-es elemzés idején országosan mintegy 60 ezer potenciális használóval számoltak (mérnökök, technikusok az egyetemisták nélkül). 3 százalék kutatóhelyeken (intézet és oktatási intézmény), 22,5 az építésügy és az igazgatás területén, 74,5 százalék pedig az iparban dolgozik. Felelős központként nyolc könyvtár jött számításba (Geológiai Kutató Intézet, Mezőgazdasági Könyvtár, Központi Állami Műszaki-Tudományos Kutató Intézet, Helsinki Műegyetem Könyvtára, Közgazdasági Főiskola Könyvtára stb.). Az országos ellátás rendszerében a központok és a helyi könyvtári-tájékoztató részlegek között u.n. közvetítő szervek (információs irodák) foglalnak helyet. A központi könyvtárak munkáját a terv szerint egy koordinációs szerv hangolja össze, amely a TINFO alárendeltségében fog működni. Az információs tevékenység felfejlesztésénél abból az alapkörülményből indulnak ki, hogy Finnország a tudományos információk létrehozásában világviszonylatban csak néhány ezrelékkal vesz részt, tehát nagy mértékű "behozatalra" szorul; ugyanakkor a használók száma korlátozott, ezért nem célszerű valamiféle önálló túlméretezett szolgáltatásba kezdenie, hanem fel kell használnia a létező külföldi tájékoztatási eszközöket, illetve be kell kapcsolódnia azok előállításába a nemzeti termés bevitelével. Munkaeszköznek tartják a kutatásban élenjáró országok referáló és indexelő folyóiratait, s átveszik az USA-ban, Angliában és Svédországban készülő számítógépes tájékoztatási anyagokat.

AUTOMATIZÁLÁS

A számítógépes információszolgáltatás 1968-ban honosodott meg. Manapság három szint különböztethető meg e téren.

1. Számos könyvtár kapcsolatban áll olyan külföldi információs központokkal, amelyek számítógépet használnak.

2. Néhány könyvtár együttműködési szerződést kötött a skandináviai centrumokkal:

- orvostudomány: Központi Orvostudományi Könyvtár, Turku Egyetem Orvostudományi Karának Könyvtára,
- műszaki és alkalmazott természettudományok: Helsinki Müegyetem Könyvtára, Központi Állami Műszaki-Tudományos Kutató Intézet Információs Központja,
- geológia: Geológiai Kutató Intézet Információs Irodája,
- pedagógiai és pszichológiai tudományok: Egyetemi Könyvtár, Jyväskylä.

A szerződések értelmében ezek az ellátásban vesznek részt, de maguk nem rendelkeznek számítógéppel (és nem futtatnak).

3. A beszerzett mágnesszalagok birtokában információkeresést végez a Helsinki Müegyetem Könyvtára, a Központi Orvostudományi Könyvtár és a Központi Laboratórium Tájékoztatási Szolgálat.

Az információs adatbázisok közül a legfontosabb az amerikai Engineering Index c. referáló lap mágnesszalagos változata, a COMPENDEX, valamint a Science Citation Index Source. A kémia területén többféle adatbázissal rendelkeznek, a legjelentősebb a CAC (Chemical Abstracts Condensates). Megemlítendő még a Food Science and Technology Abstracts nevű nemzetközi szolgáltatás. A fizika területén a leggazdagabbak: Information Service in Physics, Electrotechnology and Computers Control (Anglia), a Nuclear Science Abstracts és az INIS (International Nuclear Information System). Gépgyártásban: Metals Abstracts Index Tapes (Anglia) és Mechanical Engineering KTH (Svédország). Hajógyártásban: Artikkel Indeks for Skepp (Norvégia, közös skandináv erővel). Fafeldolgozó ipar: WOOD (Svédország), cellulóz- és papirgyártás: Keyword Supplement to the Abstracts Bulletin of the Institute of Paper Chemistry. Társadalomtudományok: Social Science Citation Index, továbbá a pedagógiában: ERIC Master Files, pszichológiában: Psychological Abstracts. Az élettudományokban a MEDLARS on-line változata, a MEDLINE, valamint a Biological Abstracts Previews használatos.

A szelektív információterjesztés keretében a használók heti egy alkalommal kapnak referátumokat. A profilt úgy kérik jelölni, hogy a használó megadja a legfontosabb tárgyszavakat, valamint néhány olyan közleményt is megjelöl, amelyek témájába vágnak. A kapott referátumjegyzéken azután megjelölhető, hogy mely tételekből igényel másolatot.

A számítógépes ellátás módozatait három területtel lehet illusztrálni.

A cellulóz- és papirgyártás információigénylői számára a Központi Laboratórium Tájékoztatási Szolgálat biztosítja a keresést a Keyword Dupplement... mágnesszalagos változatról (1966-tól van meg a szalagos variáns). A használóval közösen megállapított profil alapján a futtatást az Országos Számító Központ IBM 360-as gépén végzik. A gépben csak a referátumok azonosító számait tárolják, így a kapott számjegyzék felhasználásával emberi erővel keresik vissza a referátumokat. Ez a félautomatikus megoldás olcsóbbá teszi a munkát (az első keresés 100,- és minden további 60,- finn márkába kerül).

A MEDLINE kifejlesztésére 1971 őszén került sor az USA-ban, s 1972-ben átvették a skandináv országok. A rendszer központja a stockholmi

Karolinska Instituts Biomedical Documentation Center, amelyhez tizenkét terminál kapcsolódik: egyikük a helsinki Központi Orvostudományi Könyvtárban. A kapcsolatot hetenként négyszer (d. e. 9-11 között) teremtik meg. A közvetlen "beszélgetés" során lehetőség van a profil módosítására, de a végleges irodalomjegyzéket általában postán küldik meg Stockholmból. Egy év alatt, több mint négyszáz igénylőnek, mintegy 700 keresést végeztek el. Egy keresés díja 30,- márka (kb. 1200 folyóirat utolsó három évfolyamából).

A Helsinki Műegyetem Könyvtára az INIS adatbázisából végzendő keresésre saját rendszert dolgozott ki és kapcsolati lehetősége van minden intézménynek, amely display-t vagy akár egyszerű telexet állít be. A futtatást az Országos Számító Központ UNIVAC 1108-as gépén végzik. Itt is lehetőség van a profilmódosításra a "beszélgetés" idején. A rendszert a tudományos mellett oktatási célokra is felhasználják: az egyetemista csoportoknak videoszalagról bemutatják a program-instrukciókat, hogy utána önállóan tudjanak keresni. Az INIS egyéves anyagából a keresés 50,- márkába kerül.

A tájékoztatás gépesítésével egyidőben bontakozik ki a könyvtári folyamatok gépesítése is. Az MM illetékes bizottsága 1972-ben alakította ki álláspontját a tudományos könyvtárak gépesítésének céljáról, ezt követően megfelelő döntések születtek, s 1974-re a költségvetés már jelentős összegeket jelölt ki a munkára. A kitűzött cél: a tudományos könyvtárak egységes rendszerének kialakítása on-line üzemmódban (a könyvtárak termináljaik révén összeköttetésben vannak a központi géppel s azon keresztül egymással - ami tehát feleslegessé teszi a hagyományosabb telex-kapcsolatot is). A MARC-formátum átvételével biztosítják a nemzetközi módszerekkel való kompatibilitást. Végző soron arra törekednek, hogy az összes könyvtári munkafolyamatot gépesítsék (beszerzés, feldolgozás, kölcsönzés, statisztika-készítés, könyvelés stb.). 1973-ban kezdődött a munka a Helsinki Egyetemi Könyvtárban a külföldi folyóiratok gépi regisztrálásának megteremtése érdekében, s várhatóan 1974 végére az összes számottevő belföldi gyűjtemény folyóiratgyarapodását (összesen mintegy 20 ezer félév) tükrözni tudja a rendszer (jelölése: FINUC-P). Ugyancsak 1973-ban született meg a javaslat a skandináv országok teljes folyóiratgyarapodásának automatizált nyilvántartására (kb. 75 ezer tétellel számolnak a NOSP elnevezésű rendszerben). Az országhatárokon átnyúló együttműködésben főleg a svéd szomszédra támaszkodnak: a gépesítésben gyakorlatilag a svéd LIBRIS-rendszert kívánják követni. Ezt az is indokolja, hogy a Finnországban feldolgozott kiadványok 75 százalékát Svédországban is katalogizálják (miközben a könyvtári munkák sorában a katalogizálás emészti fel a ráfordítások mintegy negyedét). Első lépcsőben azt kívánják elérni, hogy minden külföldi műről egy leírás készüljön az országban: az első katalogizálást követően a többi lelőhely-könyvtár a terminálon megadja az esetleges kiegészítéseket. Mikor pedig már több ország áll rá a nemzeti bibliográfia számítógépesítésére, akkor voltaképpen adott művet csak egyszer, a kibocsátó országban fognak leírni. Ez a folyamat idővel feleslegessé teszi például a központi jellegű katalógusok kibocsátását.

A rendszer teljes kiépítése még hosszabb ideig tart, de a technikai előfeltételek máris megvannak az országban. A monografikus anyag leírása a LIBRIS alapján két éve folyik kísérlet gyanánt. Fontos feltétel a könyvtárosok kellő hozzáértése: ennek biztosítása céljából 1974-től a finn szakkönyvtári személyzetet továbbképzik.

Szabadpolcos rendszer az egyetemi könyvtárakban

Jerzy WIERZBICKI

A szerző Wolny dostep do zbiorów w bibliotekach uniwersyteckich c. cikkének (Rocznik Biblioteki Narodowej IX. Varsó, 1973. 83-95. p.) rövidített fordítását KARÁCSONYI Rózsa készítette

A szabad polc rendszere a közművelődési könyvtárakban már régóta gyakorlati tényvé vált. Bevezették az Egyesült Államokban, Nyugat- és Kelet-Európában; általánosan elismert, mint az egyetlen olyan módszer, amely megfelelő módon biztosítja az olvasónak a könyvvel való találkozás optimális feltételeit, a szabad és a zavartalan válogatást. Ez a rendszer az egyenletes magasságu szintekkel rendelkező modul épületek teljes területén alkalmazható.

Az Egyesült Államokban az egyetemi könyvtárak már régen bevezették a szabadpolcos rendszert. Európában való meghonosodását különféle okok akadályozták. A régi, a meggyökeresedett numerus currens szerint raktározó, nagy egyetemi könyvtárak nem voltak felkészülve, egyszerűen nem voltak képesek az új elveknek megfelelően viszonylag rövid idő alatt átszervezni és az új szakrend szerint átrendezni gyűjteményeiket. Nem volt erre elég idő, nem volt ember és hiányoztak a pénzügyi feltételek is. Ezért pl. még a legnagyobb svájci egyetemi könyvtár, a legutoljára épült baseli egyetemi könyvtár - a nagyszerű új épülete átvétele után - is megtartotta zárt raktárait és csak viszonylag kis számú gyűjteményt (30 000 kötetet) helyeztek el szabad polcon.

Hasonló helyzetet figyelhettünk meg 10 évvel ezelőtt a krakkói Jagiello Könyvtár bővítésekor is. A gyűjteményeknek csak minimális része vált szabad polcon hozzáférhetővé. Hasonlóképpen a krakkói Bányászati és Kohászati Főiskola könyvtárának új épületében sem használták ki az állomány jobb hozzáférhetővé tételének ezt a lehetőségét, annak ellenére, hogy az épület modul szerkezetű. A raktárak zártak, az olvasónak nincs közvetlen kapcsolata a könyvvel, rendelésre kapja meg a szükséges művet. Itt is fölényben voltak az értékes gyűjtemények biztonságát előtérbe helyező nézetek.

Az NSZK-ban az egyetemi könyvtárakban az osztott, zárt raktáraknak és a kétszemélyes asztalok sokaságából álló olvasótermeknek nagyon erős hagyományai vannak. Azt, hogy milyen nehéz megtörni ezeket a